

Slávy dcera¹

RÓBERT KISS SZEMÁN

KISS SZEMÁN, R.: The Daughter of Slavia
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 59, 2012, No 2, p. 89 – 111.

The study deals with one of the central motifs of Ján Kollár's work *Slávy dcera*, namely with the history of the figure of Complaining Slavia. Kollár derives the motif from Velius's epistle entitled *Querela Austriae* (1527). The motif entered Hungary's Latin-language literature becoming an important topos in Late Humanist and Baroque writing. With the *Querela Hungariae* topos other content elements became associated: description of the country's riches (*fertilitas Hungariae*) and comparison of the happiness of earlier times with the misery of conditions in Kollár's own day. The literariness of Kollár was rooted deeply in Hungary's Latin-language and Slavic-language cultures. His Latin-language didactic poem *Deploratio praesentis status Hungariae* proves that the author was familiar with the *Querela Hungariae* topos from his secondary-school years onwards. At the same time, in the Prologue to his *Slávy dcera* and in many of his sonnets, Kollár reinterpreted the topos according to the ideological requirements of the national movements of his time, changing Complaining Hungary into Complaining Slavia. In his Prologue to *Slávy dcera*, Kollár retained the metrical form of Latin didactic poetry (elegiac couplets), but at the same time refashioned it in accordance with the aesthetic demands of Classicism and Romanticism. There are in early 19th-century literature some areas that attempt to depict a nation emblematically. Of these, emblematic geography, ethnography, zoography, and phytography are investigated in this study. Through his works, in which famous mountain ranges (the Tatras, the Giant Mountains, the Urals), waters (the Danube, the Elbe, the Baltic Sea), cities (Prague, Moscow), and so forth are invested with surplus meaning, Kollár contributed to the depiction of the Slavic (Czech and Slovak) nations. Together with their connotations, these places became parts of modern national mythology. This occurred during a several-decades-long canonisation process, at the end of which a given geographical place-name could lay claim to the status of 'Slavic holy place'.

It was in his 1821 volume entitled *Básně* ('Verses') that Kollár first pointed out geographical locations of importance from the national point of view, although these were at that time still at a rather low level of sacrality. Works

¹ Text je prepracovanou verzou štúdie, ktorá vyšla v knihe KISS SZEMÁN, Róbert: *Szláv pokol Pesten*. Budapest : Balassi Kiadó, 2010, s. 50 – 74.

published by Kollár in the mid-1820s – *Čítanka* ('A Reader') and the 1824 edition of *Slávy dcera* – were like maps from the Age of Discovery on which the coastlines of newly discovered continents already featured but where the land within still featured as white space. In the 1832 edition of *Slávy dcera* and in the Explanations (*Vysvětlivky*) he wrote for this work, Kollár 'populated' the three continents where Slavs lived. With the help of emblematic national topography, he created an imaginary Slavic country which ignored the status quo then prevailing in Europe. Kollár reached his highest degree of sacralisation of the nation with two songs published in his 1832 edition of *Slávy dcera*. In these, which presented a Slavic Heaven and a Slavic Purgatory, he enriched the emblematic national geography with the *dimension of the life to come*. In his *Cestopis* ('Travelogue'), he launched a linguistic, historical and cultural crusade for the re-conquest of Northern Italy as a Slavic Holy Land.

Key words: Ján Kollár's work, *Slávy dcera*/ The Daughter of Slavia, early 19th-century literature, national movements of 19th century, emblematic national topography, Complaining Slavia topos, Querela Hungariae/Austriae topos, Slavic Heaven/Purgatory, modern national mythology, sacralisation of the nation

Koncentrické okruhy básnikovho diela

Prvú zmienku o vzťahu Jána Kollára k poézii v jeho detstve nájdeme v knihe *Paměti z mladších let života*. Spomína tu na návštevu bratislavského superintendenta Daniela Krudyho² v mošovskej ľudovej škole v roku 1803. Štrnásťročný študent Kollár pri tejto príležitosti napísal štvorveršovú báseň na uvítanie v českom jazyku,³ ktorú neskôr označil za svoj prvý literárny výtvor. Ako pritom poznamenal, všetky básničky, ktoré napísal pre rodinné príležitosti, boli v „ľudovom jazyku“ (teda po slovensky).⁴ Podľa *Paměti...* ho o verše na uvítanie Krudyho požiadali dve spolužiačky, „Mudrena a Lada“, „mošovské bohyně“.⁵ To, že Kollár píše príležitostné básne (najmä pre rôzne rodinné udalosti), im prezradila Kollárova sestra. Spolužiačkam – jednu z nich opisuje ako najmúdrejšiu, druhú ako najkrajšiu – sa báseň napokon horko-ťažko podarilo naučiť, pretože mali problémy so slovom „superintendent“.

Kollár pokračoval v písaní poézie i počas svojich gymnaziálnych štúdií v Kremnici a Banskej Bystrici. Z roku 1812 pochádza jeho školská latinská skladba *Deploratin praesentis status Hungariae* (Nárek nad súčasnými pomermi v Uhorsku), ktorá bola prvýkrát publikovaná v almanachu banskobystrického evanjelického gymnázia. Jej uverejnenie urgoval Kollárov učiteľ Pavol Magda (1770 – 1841). Počas štúdia v bratislavskom evan-

² Daniel Krudy (1735 – 1815) – ev. farár nemeckej cirkevnej obce v Bratislave, v rokoch 1802 – 1815 bol superintendent preddunajského dištriktu. Porovnaj SZINNEYI, József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest : Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1893, s. 124 – 125.

³ KOLLÁR, Ján: Paměti z mladších let života. In: *Spisy Jana Kollára*. Díl čtvrtý. *Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára sepsány od něho samého S Podobiznou Jana Kollára a snímkem vlastnoručního jeho psaní*. Praha : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863, s. 109.

⁴ Tamže.

⁵ „dvě mošovské bohyně (Mudřena a Lada)“, tamže.

jelikom lýceu rozšíril Kollár svoje vzdelanie o štúdium novších jazykov a o klasickú literatúru. Neskôr – počas pobytu v Jene –, jeho básnický vkus formovali predstavitelia nemeckého klasicizmu a preromantizmu, najmä diela Schillera, Lessinga a Goetheho.

V lete 1819 sa Kollár cestou z Jeny zastavil v Prahe a zoznámil sa s niekoľkými poprednými osobnosťami českého kultúrneho života, medzi inými aj s českým osvietencom Josefom Jungmannom, ktorý ho v jeho činnosti povzbudil. Mladý básnik teda poslal vo februári 1820 do Prahy svoj prvý zväzok básní s prosbou, aby jeho mentor požiadal o povolenie na tlač. Jungmann, ktorý dobre poznal miestne pomery na cenzorskom úrade, vopred pozdržal niekoľko básní z básnického zväzku. Takto vyšli *Básně Jána Kollára* – do istej miery oklieštené – v roku 1821 v Prahe, vo zväzku chýbala takmer štvrtina básní.⁶ Okrem 86 sonetov knižka obsahovala ešte tri krátke časti s názvami *Elegie*, *Všelico* a *Nápis*. Jan Jakubec v súvislosti s ľúbostnými básňami tvoriacimi základ zbierky znechutečne poznamenáva, že básnikov „ozajstný petrarcovský duch“, teda zbožňovanie milienky ako nadpozemskej bytosti, o ktorom sa pochvalne zmieňoval Jungmann, je nemužným bedákaním, zmesou antického a kresťanského ducha. Bol namieste v petrarcovskej dobe, no na začiatku 19. storočia pôsobí v porovnaní s talianskym originálom ako neživá nápodobu.⁷ Podľa Jakubca Kollár neprinesol do lyriky nič nové.⁸ Takýto prístup ku Kollárovej poézii, ktorý nez dôrazňuje prevahu ľúbostného zážitku, je pozoruhodný preto, lebo protirečí tradičnému tvrdeniu, že jej kvalitatívny zostup začal odklonom od ľúbostnej témy.

Verše, ktoré podľa Jungmanna predstavovali riziko, a preto ich vynechal, ako aj texty nepovolené pražským cenzorom sa vo forme odpisov šíрили medzi zasvätenými českými čitateľmi. Kollárovo dielo sa postupne dostávalo do centra pozornosti, čitatelia prijímali nové diela básnika z Uhorska so záujmom. Kollár sa im odvd'áčil viacerými novými básňami, ktoré sa v nasledujúcich rokoch objavili vo viacerých českých periodikách (*Dobroslav*, *Čechoslav*⁹).

S týmito novými básňami počet sonetov narástol oproti pôvodnej zbierke takmer dvojnásobne, na 151. Autor ich rozdelil na tri spevy, ktoré pomenoval Zála, Labe a Dunaj. Tieto rieky vymedzili stredoeurópsky priestor, v ktorom sa sám Kollár pohyboval počas svojej mladosti. Minulosť a prítomnosť tohto regiónu zároveň poslúžili jeho básnickej imaginácii, tak mohol v elegických veršoch žialiť nad slávnou slovanskou minulosťou a vytvoriť z reálnych a imaginárnych prvkov slovenský svet, ktorý sa stal základom jeho tvorby. Práve poetickým prepojením historického a imaginárneho priestoru sa *Slávy dcera* stala základným referenčným bodom novodobého slovanského (najmä českého a slovenského) emblematického zemepisu.

⁶ O postupnom rozširovaní Kollárovoho diela porovnaj: BÍLÝ, František: Jak Slávy Dcera rostla. In: PASTRKA, František (ed.): *Jan Kollár: 1793 – 1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“*. Viedeň: Český akademický spolek – Slovenský akademický spolek, 1893, s. 91 – 92; KRAUS, Cyril: *Vývinové peripetie Kollárovej poézie*. In: KRAUS, Cyril (ed.): *Ján Kollár (1793 – 1993). Zborník štúdií*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993, s. 121 – 143.

⁷ O vzťahu Kollára a Petrarca pozri KOPRDA, Pavol: Kollár's Poems in the Light of Petrarch's Canzoniere. In: *Slovak Review*, roč. 13, 2004, č. 2, s. 114 – 131. Koprda zdôrazňuje skôr vzťah oboch básnikov k Sv. Augustínovi.

⁸ JAKUBEC, Jan: Úvod. In: KOLLÁR, Jan: *Slávy dcera. Báseň lyricko-epická v pěti zpěvích* od Jana Kollára. Vydal a vysvětlivkami opatřil Jan Jakubec. V Praze, Nákladem J. Otty, 1903, s. 4 – 5.

⁹ Tamže, s. 6.

Pred tromi spevmi nesúcimi mená riek umiestnil Kollár skladbu Elégia, ktorá bola v roku 1822 vydaná ako samostatná báseň. Pri tejto príležitosti ju premenoval na *Předzpěv*. Proporcionálne komponovaný básnický zväzok pozostáva z predspevu, troch spevov, ktoré majú po 50 sonetov, ako aj zo záverečného sonetu. Bol publikovaný v roku 1824 v Budíne,¹⁰ pretože Kollár na Jungmannovu radu požiadal o povolenie publikovať knihu na domácom, oveľa benevolentnejšom cenzorskom úrade. V tejto podobe mala skladba po prvýkrát titul *Slávy dcera*.¹¹ Formálnu vyrovnanosť zbierky nesprevádzala zodpovedajúca vnútorná koherentnosť. Medzi *Předzpěvom* a sonetmi je ťažké objaviť tematické súvislosti, navyše aj jednotlivé sonety sú zoradené pomerne neuvážene.¹² Napriek týmto nevyrovnanostiam sa *Slávy dcera* stala najvplyvnejším dielom českého a slovenského klasicizmu a romantizmu.¹³

Nasledujúce vydanie *Slávy dcery* z roku 1832 je rozšírené zo 151 sonetov na 388. Kollár ešte doplnil dva spevy s 227 sonetmi, ktoré nesú názov gréckych antických riek – Léthe a Acheron. V speve Léthe navštívi lyrický subjekt slovanské nebo, v speve Acheron zasa peklo. Kollár ponechal predspev, ktorý mal spolu 615 číslovaných sonetov. Toto vydanie Kollár nazval úplným.¹⁴ Július Dolanský, jeden z Kollárových najdôslednejších bádateľov, použil pre toto dielo názorný architektonický príklad, prvé vydanie pripodobnil k „trojloďovej rokokovej svätyni“, v ktorej došlo k principiálnym edičným zmenám. Vydanie s piatimi spevmi nazval „obrazárňou Slovanstva“.¹⁵ Rozsiahle autorské zásahy signalizujú, že v nových dvoch spevoch došlo aj k zmene lyrického subjektu. Do slovanského neba a pekla nemôže vstúpiť ani Milek, slovanský boh lásky, ktorý v predchádzajúcom speve lyrického hrdinu sprevádzal, a napokon ani on sám. Namiesto nich pokračuje brány do sveta blahoslavených i zatratených dcéra bohyně Slávy, objekt básnikovej lásky. Lyrického hrdinu prvých troch spevov a prostredníctvom neho aj každého slovanského čitateľa oboznamuje so všetkým, čo zažila v slovanskom nebi a pekle, vo forme sonetových listov. Jaroslav Vrchlický sformuloval svoje výhrady v súvislosti s formou nových spevov takto: „Jak v erotických sonetech dostihnul Kollár Petrarca, tak zůstal v partiích démonických svého díla za Dantem. Zde je forma volena nešťastně, sonet se k tomu naprosto nehodí.“¹⁶

¹⁰ KOLLÁR, Ján: *Slávy dcera ve třech zpěvch od Jana Kollára*. W Budíně : w Královské universitické tiskárně, 1824.

¹¹ V maďarskej recepcii a prekladoch bolo všeobecne prítomný preklad názvu ako *Dicsőség leánya* (Dcéra slávy). Samozrejme, *Szlávia leánya* (Dcéra Slávie) je v tomto prípade adekvátnejšie, keďže v básnickej skladbe ide o Sláviu, topickú figúru, vychádzajúcu z latinsky písanej renesančnej a uhorskej barokovej literatúry, ktorá v modernom nacionalizme dostala nový význam. Zodpovedajú jej postavy Panónie, Hungárie, Germánie a podobne.

¹² JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české I – II*. Praha : Nákladem Jana Leichterera, 1934, s. 462.

¹³ Porovnaj JIRÁT, Vojtěch: O klasicismu, zvláště pak o klasicismu českém. In: *Portréty a studie*. Praha, 1978, s. 11 – 23; ako aj *Lyrika českého obrození*, c. d., s. 24 – 32.

¹⁴ KOLLÁR, Ján: *Slávy dcera. Lyricko-epická báseň w pěti zpěvch*. W Pessti : tiskem Trattnera a Károliho 1832.

¹⁵ DOLANSKÝ, Julius: Kollárův básnický obraz Slovanstva. In: *Philologica*. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, roč. XVI. Bratislava : 1964, s. 133 – 168.

¹⁶ VRCHLICKÝ, Jaroslav: Sonet Kollárův po jeho stránce formální. In: Pastrnka, c. d., s. 143.

389-stranové *Díla Básnická Jana Kollára ve dvou dílech* vyšli v Budíne v roku 1845. Prvá časť obsahovala *Slávy dceru*, do druhej zaradil svoje verše pod názvom *Menší básně*.

Posledné Kollárom pripravené vydanie, ktoré vyšlo vo Viedni, malo názov *Slávy dcera. Báseň lyricko-epická v pěti spěvech. Od Jana Kollára. S přídavkem básní drobnějších. Vydání obnovené a rozmnožené*.¹⁷ Malo 622 číslovaných a 23 nečíslovaných sonetov. Nezaradené a nečíslované sonety, ktoré vznikli v období rokov 1845 a 1861, nájdeme v časti *Dodatek*. Poskytujú predstavu o procese rozširovania *Slávy dcery*, pretože Kollár ich označil tak, aby udal poradie, v ktorom je potrebné nové verše zaradiť medzi už vydané sonety. Takto išlo o najúplnejšie vydanie Kollárovho diela za jeho života.

Základ Kollárovho básnického diela sa teda formoval počas jeho návratu z Jeny, v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 19. storočia a vrchol dosiahol vydaním troch spevov v roku 1824. Okolo tohto jadra sa koncentricky organizovali ďalšie jeho texty, ktoré posúvali jeho tvorbu predovšetkým k emblematickému slovanskému zemepisu.

Topos Slávie

Bohyňa Slávia je jedným z najsúdržnejších motívov Kollárovho básnického diela. Táto postava je v uhorskej literatúre písanej latinsky známa už od neskorkej renesancie a raného baroka. Jedna z jej prvých realizácií sa spája s menom Jakuba Jakobeá (1591 – 1645),¹⁸ kutnohorskeho rodáka, humanistického básnika, ktorý po bielohorskej porážke (1620) v roku 1625 ušiel do Trenčína. Z jeho strateného diela *Viva gentis Slavonicae delineatio* (1642) sa zachovala len skladba *Gentis Slavonicae lacrumae, suspiria et vota* (Slzy, vzdychy a prosby Slovenského národa). Toto dielo patrí do skupiny veršovaných listov, v ktorých matka Slovanov/Slovákov narieka, že „satan Mohamed“ sužuje jej synov a krajinu, ktorá by inak žila v šťastí a hojnosti. Kollár tohto básnika nepoznal len ako svojho predchodcu – protestantského kňaza, ale aj ako latinsky píšuceho básnika. Dokazuje to aj skutočnosť, že v prvom zväzku *Národných spievaniak* z roku 1834 sa nachádzajú tri Jakobeove verše:

Slavorum montes, Slavorum flumina flete!
Flete meos natos, casus, magnosque dolores,
*Sic volo, sic cupio Slavorum saucia mater!*¹⁹

¹⁷ KOLLÁR, Jan: *Slávy dcera. Báseň lyricko-epická v pěti spěvech*. Od Jana Kollára. S přídavkem básní drobnějších. Vydání a rozmnožené. We Wídni : Tiskem P. P. Mechitharistů, 1852.

¹⁸ Najpodrobnejšie sa týmto básnikom zaoberal Jozef Minárik, okrem iného pozri *Život a dielo Jakuba Jakobeá*. In: JAKOBEUS, Jakub: *Výber z diela*. Editor Jozef Minárik. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 7 – 189.

¹⁹ Porovnaj s mottom časti *Zpěvy historicky pamatné*. In: KOLLÁR, Jan: *Národníe Pziewanky čili Pjnsně swětské Slowaků w Uhrách jak pospolitého lidu tak i vyšších stawů, sebrané od mnohých, w pořádek uwedwné, wyswětlenimi opatřené a wydané od Jana Kollára. Díl perwi...* W Budíně : Král. Universické tiskárně, 1831, s. 28; ako aj ČAPEK, J.[an] B.[lahoslav]: Kollár a jeho humanistický předchůdce. In: *Slovesná věda. Sborník pro literární historii, teorii literatury a literární kritiku*, roč. V, 1952, s. 101 – 114. Čapek spomína Kollárovu báseň *Šafárikovi Příteli P. J. Šafárikovi k Čechům do Prahy odcházejícím*, v ktorej píše, koľko velikánov dali Čechy Slovákom, okrem iného aj Jakobeá (s. 110).

Nariekajúca Slávia je zároveň príbuznou ďalšej topickej figúry prítomnej v uhorskej literatúre, ktorej sa v českej i slovenskej literárnej historiografii doteraz venovalo menej pozornosti. Môže to byť spôsobené aj neochotou literárno-historiografického písania 19. a 20. storočia, stojaceho v službách národnej emancipácie, uvažovať o problémoch v širších, nadnárodných európskych súvislostiach. Tento pomerne obmedzený prístup v súvislosti je, ako poznamenáva Ernst Robert Curtius vo svojom diele zaoberajúcom sa vzťahom antickej a európskej literatúry, „taký zmysluplný, ako keď niekto sľubuje opis Rýna, no zaoberá sa iba jeho časťou medzi Mainzom a Kolínom“.²⁰

Uvedenému problému sa nevenovala ani maďarská literárna história, avšak štúdia Andora Tarnaia Dejiny výskumu toposu (*A toposzkutatás története*)²¹ pôsobila v tomto kontexte iniciálne. Po porovnaní klišé (lucus) a toposu ponúka toto rozlíšenie: „Klišé je len všeobecne známa a používaná vedomosť, ktorú nadobudol jeden človek (...) akási všetko obsahujúca skrinka; topos je naproti tomu myšlienková forma, ktorú možno použiť na danom mieste, v istých súvislostiach a za istým cieľom. (...) má viazané uplatnenie a funkciu.“²² Tarnai zároveň pomenováva dva básnické obrazy, ktoré považoval za skutočné toposy. Jeden sa nachádza vo venovaní prekladu Nového zákona maďarskej protestantskej Biblie Jánoša Sylvestera (1504 – 1551), druhý v jednej básni Alberta Molnára Szenciho: „(...) porovnanie minulého a súčasného stavu Uhorska môžeme nazvať ako topos Querela Hungariae a starodávnym toposom je aj opis vojnového pustošenia u Szenciho.“²³ Podnety Tornaioho výskumu rozpracoval Mihály Imre vo svojich štúdiách²⁴ a monografii.²⁵ Topos Querela Hungariae (žaloby Uhorska) sa zrodil v súvislosti s porážkou pri Moháči (1526), keď sa po smrti uhorského kráľa rozpútal boj o korunu. Rok po moháčskej porážke, počas korunovácie Ferdinanda Habsburského v Stoličnom Belehrade prečítal svoj oslavný prejav Gašpar Ursinus Velius, viedenský dvorný humanistický učenec a básnik. Prvýkrát sa tu objavili prvky toposu žaloby Uhorska. O niekoľko rokov neskôr turecké obliehanie Viedne motivovalo básnika, aby sa svojou epištolou *Querela Austriae* obrátil na staršiu sestru Rakúska, Germániu a požiadal ju o ochranu.

V roku 1537 vydal banskoštiavnický humanistický spisovateľ Pavol Rubigal (Paulus Rubigallus) vo Wittenbergu epištolu *Querela Pannoniae ad Germaniam*, kde sa osudom skúšaná Panónia obracia na svoju sestru Germánii s prosbou o pomoc v boji s tureckými vojskami. K toposu žaloby sa tu pridružujú ďalšie konštantné rétorické prvky. Básnik trpkú prítomnosť Panónie porovnáva s jej niekdajším bohatstvom („fertilitas Pannoniae“). Prezentuje ho niekoľkými obrazmi – spomína vynikajúce panónske víno, ob-

²⁰ CURTIUS, Ernst Robert: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Bern : A. Francke AG-Verlag, 1948, s. 18 (česky vyšlo ako *Evropská literatura a latinský středověk*. Preklad Jiří Pelan, Jiří Stromšík, Irena Zachová. Praha : Triáda, 1998).

²¹ TARNAI, Andor: *A toposzkutatás története*. In: *Literatura*, 1975, č. 1, s. 67.

²² Tamže, s. 71.

²³ Tamže, s. 70.

²⁴ Porovnaj IMRE, Mihály: *Egy rimtoposz históriája (nép-szép-kép-ép...tép)*. Budapest : MTA Irodalomtudományi Intézete, 1984. Separát časopisu *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1984, č. 4 (*Reneszánsz Füzetek*, 70).

²⁵ IMRE, Mihály: „Magyarország panasza“. *A Querela Hungariae toposz a XVI – XVII. század irodalmában*. Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995.

rovskej stáda dobytky, háje, hory, železo i zlato. Epištola sa nachádza vo zväzku *Epistola Pannoniae ad Germaniam recens scripta*. V Rubigalovom básnickom venovaní banskoštiavnickému mecenášovi Quirinusovi Schlachernovi sa medzi Panóniou, smutnou paňou („femina maesta“) a autorovým dobrodincom odvíja dialóg.

Topos Querela Hungariae označuje Mihály Imre za humanistický prejav žánru žaloby tradovaného viacero tisícročí. Za jeho predchodcu je pokladaný 79. žalm *Knihy žalmov*:

Asafov žalm.

*Bože, pohania vtrhli do tvojho dedičstva,
poškvrnili tvoj svätý chrám
a Jeruzalem obrátili na rupy.
Mŕtvoly tvojich služobníkov dali za pokrm vtákom lietavým
a divjej zveri dávali telá tvojich svätých.
Rozlievali ich krv ako vodu
vôkol Jeruzalema a nemal ich kto pochovať.
Susedia nás začali potupovať
a okolití ľudia haniť a vysmievať.
Dokedy ešte, Pane? Chceš sa hnevať naveky?
Či tvoje rozhorčenie bude blčať sťa oheň?²⁶*

Druhým zdrojom tohto toposu je Ovidiovo dielo *Heroides* – nová európska humanistická interpretácia antickej literárnej tradície znovu oživila jednu formu starovekej latinskej žaloby tak, ako to odvolávajúc sa na výskum Ernsta Troeltscha, uvádza Curtius.²⁷ Literárnym dielom Ursina Velia sa topos stal súčasťou rakúskej a nemeckej humanistickej literatúry a začlenil sa do širšieho prúdu „Türkenliteratur“. Takto pretrval a pravdepodobne sa dostal aj ku Kollárovi. Ak uvážime, akú veľkú úlohu zohrala jenská univerzita pri vzdelávaní slovensky hovoriaceho kňazstva,²⁸ je možné, že sa s literárnym prejavom tohto toposu v nemeckej kultúrnej tradícii mohol stretnúť hociktorý študent. Jeho rozšírenosť je zreteľná v krakovskom vydaní zbierky *Pannoniae luctus* (1544), ako aj v chorvátskej renesančnej literatúre.²⁹ O zachovanie toposu Querela Hungariae/Pannoniae v maďarčine sa postarala aj domáca literatúra. Prvýkrát ju realizoval manieristický básnik

²⁶ Kniha žalmov, Žalm 79. Asafov žalm. In: *Sväté Písmo Starého i Nového zákona*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995.

²⁷ „Vzťah medzi antickým a moderným svetom už dnes nemožno uchopiť pojmami ‚doznievanie‘, ‚prežívanie‘ alebo ‚dedičstvo‘ antiky. Súhlasím s názorom Ernsta Troeltscha. Podľa neho sa nezakladá náš európsky svet ani na recepcii antiky, ani na rozchode s antikou; náš svet s antikou hlboko a zároveň uvedomelo zrástol!“ (Curtius, c. d., s. 27). [Preložené s prihliadnutím na český preklad *Evropská literatura a latinský středověk*. Preklad Jiří Pelan, Jiří Stomšík, Irena Zachová. Praha : Triáda, 1998 s. 30.]

²⁸ FEYL, Othmar: *Die führende Stellung der Ungarländer in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena (Beiträge zu einer Geschichte der Ostbeziehungen der Universität Jena bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts)*. Zeitschrift der Friedrich Schiller Univ. Jena, Jg. 3, Heft 4/5, s. 399 – 445.

²⁹ Imre, c. d., s. 44 – 45. – V súvislosti s prvou skutočnosťou sa odvoláva na štúdiu Imreho Waldapfela, s druhou zasa na Istvána Lökösa.

János Rimay³⁰ a jeho obsahové i formové prvky sa dostali do poézie takých predstaviteľov maďarskej literatúry obdobia reformy (1825 – 1848), ako boli Ferenc Kölcsey a Mihály Vörösmarty.

Vynára sa teda otázka, ako Kollár absorboval do svojho diela topos *Querale Hungariae/Pannoniae*. Literárna historiografia už od roku 1893 pozná vyššie spomínanú školskú latinskú báseň publikovanú v *Programme* banskobystrického gymnázia v roku 1812:

Deploratio praesentis status Hungariae

*O! miseram, nostris male dum sic vivitur annis,
Pannoniam! quo te, quo mala fata ferunt?
Siccine, et in tantum rigidas exarsit in iras
Fortuna, et tetrico volvit in ore ruinas?
Heu; veluti vasto cum saevit in aequore caeca
Tempestas, adfert mille pericla rati,
Sic quoque fatum in nos atro sput ore cruorem,
Infestat nostrae dissita membra ratis.
O! igitur tristem tu nunc Elegeia vestem
Indue, nunc mitte questus ab ore graves.
Ecquis nam non cernit! En ardent proxima tecta!
Ardent, vixque ulla pendet ab arte salus.
Undique praeruptis resonant singultibus ora,
Undique lugubri murmure cuncta sonant.
Armorum fera tempestas nos undique cinxit,
Fervebat rabidi Martis ubique furor.
Et quid erat tandem sperandum Marte furente
Nos circum? quam ut mox turbine cuncta ruant,
Quam certum exitium, quam fata novissima mundi,
Quam sors Sisyphaea, pomaque Tantalea.
Vix tamen haec hominem tangunt incommoda quemquam,
Votis illa suis nemo levare studet.
Scilicet et dira vitiorum semina florent,
Luxuries, fastus, fasque nefasque viget.
Nummorum cui farrago, qui vivere quaestu
Novit, (nam virtus nunc iacet) ille valet;
Et pretium annonae et rerum constringit egestas,
Mortalesque fames perniciose premit,
Ex his tot casus, tot luctus, tristitia tanta!
Pandorae est nostri pyxis aperta mali!*

Joh. Kollár.³¹

³⁰ Porovnaj Imre, c. d., s. 417.

³¹ KMEŤ, Ján: Z básnických prvotín Jána Kollára v Banskej Bystrici z roku 1812. In: Pastrnka, c. d., s. 25

Kollárovský výskum sa doteraz k tejto elégii približoval optikou konkrétnych historických udalostí a text interpretoval na základe reflexie napoleonských vojen.³² Tento obraz relativizuje iba jedna krátka poznámka o tom, že Kollár „svojou básňou nadviazal na ‚náreky‘ a ‚plače‘, ktoré sa v poézii vyskytovali od 17. storočia“.³³

Latinská elégia sa v slovenčine objavila najprv v časomiere,³⁴ neskôr ju do zborníka vydaného pri príležitosti 200. výročia Kollárovho narodenia do slovenčiny v prozaickej forme preložila Z. Kákošová.³⁵

V elégii Kollár používa pre Uhorsko obidva zemepisné názvy – v titule básne sa nachádza Hungaria, v invokácii je zasa Pannonia. V prvých dvoch veršoch sa objavuje alegorická postava „úbohej“, „nešťastnej“ („miseram“) Panónie. V 5. až 8. verši doplňuje východiskový obraz ďalší topos známy z antickej literatúry a stredovekej rétoriky – metafora lode v nebezpečenstve na rozbúrenom mori.³⁶ V 9. a 10. verši básnik oslovuje samotnú personifikovanú Elégiu, aby si obliekla smútočné šaty. Hungaria a Panónia prostredníctvom Elégie formulujú príčiny ponôd a plaču – horiace strechy, náreky ľudí, vojny. Konfrontácia plačúcej a ponosujúcej sa ženskej postavy a rímskeho boha vojny Marsa udáva štruktúrnu osnovu faktickej žaloby. Ďalším topickým rysom básne je predpoklad príčinných súvislostí medzi vojnovým pustošením a mravným úpadkom. Častou otázkou uhorských humanistických a barokových autorov pri reflexii podobných tém je, či úpadok viery a mravov bol spôsobený tureckým ohrozením alebo či odklonenie sa od pravej viery a bezbožný život priniesol krajine ohrozenie a nebezpečenstvo.³⁷ Ľudia trpiaci vojnou namiesto toho, aby hľadali útočisko v modlitbe, naďalej upadali do hriechu samopaše a pýchy (23. – 24. verš). Cnosti boli potlačené (26. verš) a moc sa dostala do rúk nepoctivých.

Školské verše gymnazistu Kollára výrazne svedčia o tom, že k jeho latinskému vzdelaniu sa pridružujú kultúrne, poetické a rétorické prostriedky, ktoré umožnili osamostatnenie a inováciu tejto kultúrnej tradície. Po zápise na jenskú univerzitu sa Kollár ponoril do vedeckého, teologického a umeleckého života prvého desaťročia 19. storočia, oboznámil sa s významnými myšlienkami nemeckého národného hnutia a zúčastnil sa napríklad wartburských slávností usporiadaných k výročiu reformácie, ktoré mali veľmi veľký vplyv na jeho uvažovanie o národe. Potom sa vrátil do Uhorska, pretože *mimo neho preňho život nejestvoval*.

Myšlienka, že Kollár nanovo kreatívne použil a oživil topos *Querela Hungariae/Pannoniae* sa ponúka práve pri Předzpěve a pri niekoľkých sonetoch jeho emblematického diela *Slávy dcera*. 112-veršové elegické distichon Předzpěvu sa formálne zhoduje

³² VYVÍJALOVÁ, Mária: *Historické pozadie Kollárovej básne Deploratio praesentis status Hungariae...* In: *Slovenská literatúra*, roč. VIII, 1961, č. 3, s. 335 – 338.

³³ ROSENBAUM, Karol: *Literárne pozadie básnickej tvorby mladého Jána Kollára*. In: Kraus, c. d., s. 94.

³⁴ Vyvíjalová, c. d., s. 336.

³⁵ Rosenbaum, c. d., s. 93 – 94.

³⁶ Porovnaj Curtius, c. d., v 7. kapitole sa zaoberá mnohými realizáciami metafory plavby, s. 136 – 142.

³⁷ Spomeniem teraz len básne česky píšucich slovenských básnikov ako *Mocne na nás usilují...* Gašpara Madácha, *Ach, Bože svatý, jakých časův sme se dočkali...* Vavrinca Benedikta z Nedožier. Porovnaj MIŠIANIK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1964.

s vyššie analyzovanou školskou básňou. Slávny začiatok *Předzpěvu* pozostáva tiež z povzdychu a opisu miesta, ktoré je objektom básne: „*Aj zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím (...)*“

Verš obsahuje okrem spomínaného toposu aj motív plaču, ktorý vyjadruje nie príliš šťastný obraz oka roniaceho slzy. V treťom verši je slovo „zem“ nahradené spojením „posvätných miest“: „*Stoj noho! Posvátná místa jsou kamkoli kráčíš (...)*“

Zmienkou o zemi, posvätných miestach, ako aj o synovi Tatry sa Kollár spolupodieľal na vytvorení základov slovanského (českého a slovenského) emblematického národného zemepisu. Dôležitým pojmom v tomto kontexte je napokon pojem „zem“. Na tomto mieste sa chceme stručne venovať jeho významovým vrstvám.

V Kollárovom chápaní má „zem“ jednak prehistorický význam, ktorý je motivovaný výskytom Slovanov v okolí Jeny. Pre Kollára bola slovanská prítomnosť na tomto území, prejavujúca sa zemepisnými, miestnymi názvami i vlastnými menami, takým otrasom, že sa stala návratným a významným motívom celého jeho diela. Hranice uvedenej slovanskej krajiny Kollár vymedzuje v neskorších veršoch pomocou zemepisných pojmov, ktoré sa stali základmi slovanského emblematického zemepisu. Slovanská zem sa rozprestiera od Labe po Vislu, od Dunaja k Baltskému moru. Centrom tohto priestoru sú Tatry, ktoré sú podľa Kollára pravlasťou Slovanov. Preto nie je náhoda, že sa objavujú už v štvrtom verši *Předzpěvu*.³⁸

Historická minulosť, prejavujúca sa v slove „zem“, je tu obohatená pojmom ľudovosti, súvisiacim s myšlienkovým svetom osvietenскеj ranej prírodnej filozofie. Etnikum a etnický jazyk sa ukázali byť totiž katalyzátormi, ktoré výrazne posilnili národotvorný proces.

Tretia významová vrstva pojmu „zem“ je u Kollára spojená s básnikovým programom „slovanskej vzájomnosti“. Deklarované politické oslobodenie, ktoré s ním bolo spojené, sa mohlo brať vážne iba na rétorickej rovine. Myšlienkový program kultúrnej a jazykovej blízkosti slovanských národov v skutočnosti nebral ohľad na jestvujúce štátne hranice, pretrvávajúci status quo a prekračoval ich.³⁹ Jazyková a etnická asimilácia znamenala pre malé slovanské národy, žijúce vo väčších štátnych útvaroch a nedisponujúcich štátnosťou, skutočné ohrozenie – preto pre nich isté nerešpektovanie štátnych hraníc v Kollárovom pojme „zem“ ponúkalo politickú alternatívu spolu so slavianofilstvom a rusofilstvom, vyrastajúcimi na základe koncepcie slovanskej vzájomnosti.

V druhom verši *Předzpěvu* sa s pojmom zem spája konfrontácia slávnej minulosti a trpkkej prítomnosti, ktorá je príznačná i pre topos *Querela Hungariae/Pannoniae*: „*Někdy kolébka, nyní národu mého rakev (...)*“

³⁸ Na základe podobných skutočností analyzuje kollárovskú koncepciu „slovenského streda“ aj český literárny vedec Vladimír Macura. Jej základom je myšlienka, že slovenské etnikum a jazyk je najautentickejším nositeľom slovanských vlastností z lingvistického i antropologického aspektu (MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha : H&H, 1995).

³⁹ KOLLÁR, Ján: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*. Von Johan Kollár (Aus dem Slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedruckt, ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser). Pesth : Typ. Trattner-Karolyi. 1837. V. 8°. 132 – (2) ss.

Nosným pilierom nielen Předzpěvu, ale aj celej *Slávy dcery* je prítomnosť a minulosť, napätie medzi „predtým“ a „teraz“, ktoré sa od Hesiodovej *Theogónie* cez humanistickú a barokovú literatúru dostali na popredné miesto aj v literatúre klasicizmu a národného romantizmu.

Ženská postava v tiesni a zem, ktorú stelesňuje, však nie sú v prvých veršoch Předzpěvu konkretizované. Kollár sa až v 7. a 8. verši dostáva k sprítomneniu ženskej figúry známej z toposu *Querela Hungariae/Pannoniae*. Lyrickým subjektom elégie je samotný básnik, ktorého dôrazná prítomnosť v prvých veršoch signalizuje, ako sa použitie toposu v 19. storočí zmenilo:

*Wšak času ten horší je člowěk, jenž berlu železnau
W těchto krajích na twau, Sláwie, šiji chopil.*

Kollár teda pomenoval túto ženskú postavu Sláviou a práve ona reprezentuje krajinu a jej ľud, ktoré sú predstavené v úvodných veršoch, a to v obraze bezmocnej a utrápenej ženy zodpovedajúcom normám toposu *querela* – na nepravosť upozorňuje nárekom a plačom.

Po tom, ako sa v *querele* oslovila ženská postava zobrazujúca krajinu, uviedla sa motivácia žaloby – väčšinou to boli Turci. Pri opisovaní krutosti tohto „diablovho plemena“ nešetřili humanistickí a barokoví autori naturalistickými opismi vraždenia a pustošenia. Kollár použil podobné postupy na sprítomnenie nepriateľov Slávie – avšak so sémantickým posunom. Postava sestry Germánie („soror Germania“), ku ktorej sa v ťažkostiach obracala *Hungaria* alebo *Pannonia*, sa v Předzpěve mení na hlavného trýzniteľa a nepriateľa Slávie. Prispôbením toposu *querela* myšlienkam a politickým dôsledkom stredo-európskych národobrodeneckých hnutí – ktoré začiatkom 19. storočia čoraz výraznejšie silneli – sa do jej ponôd dostáva projekcia jazykového a národného aspektu:

*Zardi se záwistná Teutonie, sausedo Sláwy,
Twé win těchto počet zpáchal někdy ruky.
Neb krewe tolik newylil černidlaže žádný
Nepřítel, co wylil k záhubě Sláwy Němec.
(19 – 22)*

Jednou z charakteristických vlastností výberu slov prispôbených protinemeckému obsahu je skutočnosť, že Kollár sa vyslovene vyhýba osobnému, národnému a zemepisnému pomenovaniu „Germánia“, ktoré by svojimi prozodickými vlastnosťami bolo rovnako vhodné do metra disticha – azda pre pozitívny význam, ktorý nadobúdal v predchádzajúcich *querelách*. Namiesto neho dáva pri pomenovaní protivníka prednosť vo väčšej miere dehonestujúcemu výrazu „Teutónia“, ktorý je známy z latinskej poézie a evokuje ustálený atribút „barbarský“.

Rovnako používa ľudové pomenovanie nemecký (ktorý má v slovanských jazykoch aj význam „nemý“). Namiesto kresťanskej sestry Kollár takto (použitím mena v mužskom rode) vytvára z personifikácie nemeckého národa skôr maskulinnu, barbarskú, utlá-

čajúcu alegorickú postavu, v súvislosti s ktorou neskôr používa iné, v dobovej literatúre pociťované ako výrazne negatívne označenie germánskeho kmeňa – Gót (Goth, 29. verš). Žaloba Slávie ďalej nadobúda ešte konkrétnejšie formy – nepriateľ ju obral o slobodu a uvrhol do otroctva (24. až 27. verš). Lyrický subjekt teda v krajine Slávie márne hľadá Slovanov, ich *životný priestor* zabrali Nemci.

Ďalšou charakteristikou toposu Querela Hungariae/Pannoniae je sprievodný motív, ktorý konfrontuje minulosť a prítomnosť a ukazuje bohatstvo Panónie („fertilitas Pannoniae“). Kollár tento motív v Předzpěve zachováva a, samozrejme, naplňuje ho slovenským obsahom. Bohatstvo je prezentované originálnou básnickou formou – motív sa opiera o už spomínanú tému záhuby Slovanstva, potom prechádza k analýze vzťahov Slovanstva a Európy. To všetko umožňuje dlhšia odpoveď na rečnícku otázku, kde Kollár lamentuje, že všetky slovanské národy, ktoré kedysi učili severské národy, už vymreli. Vďaka tejto básnickej invencii je v Kollárovom Předzpěve bohatstvo Pannonie, v tradičných querelách opisované radom atribútov (v určenom poriadku sa predstavujú zemepisné charakteristiky, banské možnosti, usadlosti, príznačné remeslá, priemyselné a poľnohospodárske produkty), spojené s aktívnymi subjektmi, so slovanskými otcami, ženami, remeselníkmi, ktorí Európu učili lodníctvu, obrábaniu zeme. Otcovia naučili svojich synov stavať mestá, matky svoje dcéry tkať plátno:

*Kde jsau národové ti, jejich kde knížata, města?
Jenž perwý w seweru zkršili tomto život.
Jedni učice chudau Europu plachty i wesla
Chystati a k bohatým přes moře westi břehům.
Kow tu jiní ze hlubín skwaucí wykopávali rudných,
Wíce k poctě Bohům nežli ku zisku lidem.
Tam ti neaurodné rolniku ukázali rádlm,
By klas neslo zlatý, brázditi lůno země.
Lipy tito, swěcený Sláwě strom, wedle pokojných
cest sadili, chládek by stlaly wůkol i čich.
Muž syny města učily stawěti, w nich westi kupectwí,
A mlad' swau učily tkáwati plátno ženy.
(39 – 50)*

Tento kvitnúci slovanský svet dávnych čias je však v ostróm protiklade k prítomnosti, kde slovanské národy živia ako sluhovia.⁴⁰

Realizáciou toposu uhorskej žaloby je užialená žena oblečená v smútočnom rúchu, oplakávajúca svoju porazenú krajinu. U Kollára sa objavuje na začiatku, v prvom speve *Slávy dcery* v 17. sonete spevu Zála – ako súčasť prirovnania. Lyrickým subjektom sonetu je v rámci konvencii romantizmu samotný básnik, ktorý ako „opustená matka“ denne chodí na cintorín a oplakáva svojich stratených synov a dcéry:

⁴⁰ Ku kvitnúcej a úrodnej záhrade ako realizácii toposu domova pozri bližšie KISS GY., Csaba: *A haza mint kert*. Budapest : Nap Kiadó, 2005.

*Jako chodí opuštěná mati,
Když jí pomrau dcery, synové,
Každodenně w rauše smutkové
K miláčků swých hrobům naříkati;*

*Tak já k ní se mohu přirownati,
Chodě k wám, o Sorbů hradové,
Kunice, Krain, Lobdy rumové,
Nad wašimi předky plakáwati:*
(1852, 17, 1 – 8)⁴¹

V prvých dvoch sonetoch Kollár používa tento topos explicitne pre označenie Čiech – objavuje sa tu krásna žena, avšak v chatrnom oblečení (1852, 227, 228). Ale v speve *Slávy dcery*, ktorý sa odohráva v slovanskom nebi a otvára eschatologickú perspektívu, Slávia uprostred barokových kulís pripomína skôr Pannu Máriu. Vznášajúc sa v plášti posiatom hviezdami, na hlave má štvoramennú korunu, ktorá zrejme symbolizuje štyri slovanské kmene (1852, 393).

V Kollárovom diele nachádzame početné množstvo príkladov na to, že básnik uvedený topos poznal a pokúsil sa ho sformulovať nanovo už ako gymnazista vo svojej ranej školskej básni v latinčine. Avšak s použitím básnických prvkov klasicizmu a romantizmu 19. storočia ho opäť skoncipoval až vtedy, keď sa vrátil z Jeny. Vtedy dal tomuto symbolickému klišé, existujúcemu niekoľko storočí, novú umeleckú a básnickú formu. Imre Mihály, vychádzajúc z príkladov českej i slovenskej poézie, zistil, že „topos querela našiel veľmi ľahko cestu do myslenia, historického ducha a literatúry prelomu 18. a 19. storočia a prvých desaťročí 19. storočia. To, čo tradične nazývame ‚ideou národnej smrti‘, sa ako základná štruktúra zrodilo v topose *Querela Hungariae* – takto obnovené básnické tradície prúdia do novej epochy nášho národného bytia, kultúry a národného vedomia a nechávajú prehovoriť svoje nové registre“.⁴²

Len poznamenávam, že po tom, ako uhorské latinské písomníctvo predstavovalo a zostalo v stredoveku i v novoveku spoločné dedičstvo uhorských národov, prehovárali tieto registre v rôznych národných jazykoch. Stredoveké a novolatinské literárne rétorické figúry a toposy nachádzame v maďarskej,⁴³ ale aj v českej a slovenskej literatúre 19. a 20. storočia. Jedným z produktívnych priestorov pre súčasnú komparatistiku by mohla byť analýza korpusu národných literatúr, ktorá by prihliadala na to, že prípadné zhody a paralely nie sú založené iba na opakovaní spoločných západoeurópskych vzorov a na bezprostredných vplyvoch. V kontexte stredoeurópskych národných literatúr môžu byť aj dôsledkami nasledovania spoločných stredovekých latinských vzorov. Aby som sa vrátil ku Curtiovmu prirovnaniu – medzi nemeckým, rakúskym, slovenským, maďarským a ďalšími dunajskými úsekmi sa dokázateľne vyskytujú morfológické zhody. Ten, kto chce vidieť rieku, a nie len jeden jej úsek, nech ju splaví celú.

⁴¹ Básne *Slávy dcery* označujem rokom vydania a číslom sonetov a básní.

⁴² Imre, c. d., s. 425 – 426.

⁴³ Porovnaj SZABÓ, G. Zoltán – SZÖRÉNYI, László: *Kis magyar retorika*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1988.

„...matky Slávy, v jejímž království slunce boží nikdy nezapadá“⁴⁴ – slovanský emblematický zemepis

V prvej časti tejto štúdie sme situovali ústredný motív Kollárovho diela, alegorickú ženskú postavu žiaľiacu nad osudom svojho národa, do príbehu toposu *Querela Hungariae/Pannoniae*, ktorý prechádza viacerými literárnymi obdobiami. Táto topická postava našla vďaka Kollárovej básnickej kreativite svoje miesto aj v českej a slovenskej literatúre 19. storočia – panuje nad imaginárnou slovanskou krajinou a národom, hranice ktorého možno vymedziť pokrvným spojenectvom. Tieto zemepisné útvary môžu v procese národnej sakralizácie nadobudnúť emblematickú funkciu a ich populáciu tak možno opísať z viacerých aspektov – môže sa priblížiť nielen ich história, ale aj národný charakter atď.

Slovanská emblematická národná mytológia čerpala mnoho z dobovej mytológie, zo štúdií slovanských starožitností. Pokúsila sa využiť a pretaviť do jedného celku špecifické historické, kultúrne, literárne, etnografické a i. tradície jednotlivých slovanských národov. Tento druh slovanskej národnej mytológie, na vytváraní a rozvíjaní ktorej sa Kollár svojou tvorbou aktívne podieľal, teda absorboval rozvetvené literárne, jazykové, historické, etnografické a geografické poznatky. Oblasti, ktoré boli na začiatku 19. storočia v centre pozornosti formujúcich sa stredoeurópskych národných kultúr, spoločne vytvárajú emblematický zemepis.⁴⁵ Povahu a rozvoj emblematického zemepisu sa pokúsim predstaviť prezentovaním príkladov z viac ako dvadsaťročnej Kollárovej tvorby a diel z rôznej oblasti. Zachovajúc požiadavku reprezentatívnosti som skúmal tieto diela:

1. *Básně Jana Kollára* z roku 1821 – ako východiskový bod;
2. Vydanie *Slávy dcery* z roku 1832, kde sa prvýkrát objavuje slovanské nebo a slovanské peklo;
3. *Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře...* z roku 1832;
4. *Čítanka aneb Kniha k Čítání pro mládež...* vydaná v roku 1825, ktorá je ako zbierka sentencií a základných poznatkov vhodným materiálom pre našu analýzu;
5. *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie (1843)*, ktorý poskytuje príklad na špecifický pokusný model slovanskej expanzie;
6. *Paměti...*, mimoriadne vzácne, pretože ich žánrovým základom sú vyznania;
7. Viedenské vydanie *Slávy dcery* z roku 1852, ktoré je najúplnejším vydaním a odzrkadľuje najzreľší myšlienkový svet J. Kollára.

K vytvoreniu emblematického slovanského (slovenského a českého) zemepisu a etnografie prispel Kollár vydaním svojich *Básní...* v roku 1821 v Prahe. Celok zbierky však, ako bolo už spomenuté, padol za obeť nevraživosti pražského cenzora voči prejavovaným národným citom a panrusizmu.⁴⁶ Toto vydanie zbierky však predsa len obsahovalo zeme-

⁴⁴ 1852, 208.

⁴⁵ Emblematický zemepis je súborné pomenovanie vedných oblastí, ktoré sa zaoberajú moderným národom, jeho zemepisnými, historickými, jazykovými a inými charakteristikami. V odbornej literatúre sa doposiaľ udomácnilo najmä pomenovanie symbolický zemepis. Porovnaj napr. bibliografický záznam článku ANTOHI, Sorin: *A „bovarizmustól“ az etnikai ontológiáig*. In: 2000, 17. februára 2002, s. 29; ako aj *Habits of the Mind: Europe's Post-1989 Symbolic Geographies*, In: *Between Past and Future*. New York – Budapest: Central European University Press, 2000, s. 61 – 77.

⁴⁶ Bílý, c. d., s. 98.

pisné názvy, ktoré zohrávali v kontexte vývinu a upevnení emblematického zemepisu dôležitú rolu. Miestne pomenovanie Tatry sa vo zväzku zjavuje najčastejšie, celkom šesťkrát (6., 15., 52., 59., 67., 72.),⁴⁷ čo predznamenáva nielen exponovanú funkciu tohto stredo európskeho pohoria v zrode emblematického zemepisu, ale aj v národnom romantizme a vo všeobecnosti aj v slovenskej literatúre 19. storočia. Druhým najčastejšie používaným zemepisným názvom popri Tatrách je Dunaj (38., 67., 72., 74.), pričom jeho využitie ako emblematickej národnej rieky predstavuje jednak prirodzený dôsledok Kollárovho uhorského patriotizmu a jednak poukazuje na skutočnosť, že sám Kollár sa usadil v meste, ktoré sa nachádza na dunajskom brehu. Zároveň je však tento akt jedinečný, a to vzhľadom na neskoršie slovenské národné hnutie v období romantizmu a postromantizmu, ktorého predstaviteľia sa s Kollárom konfrontovali – predovšetkým pre jeho názory o spisovnom jazyku. Namiesto „medzinárodného“ Dunaja uprednostňovali ako slovenské emblematické národné rieky jeho severné prítoky, Váh a Hron.⁴⁸ Ďalšie zemepisné názvy sa v *Básňach* opakovane nevyskytujú – sú to napr. krajiny českej koruny (4.), Rýn (38.), Moldava (44.), Čierna Hora (46.), Labe (72.), Visla (72.), Volga (72.), Neva (72.), Tokaj (72.),⁴⁹ Krkonoše (72.), Karpaty (74.).

Od reálneho zemepisu sa emblematický odlišuje predovšetkým tým, že sa k primárnemu topografickému zmyslu jednotlivých miest priradzuje sprievodný význam. Slovan-ský/slovenský/český emblematický národný zemepis, formujúci sa v prvej polovici 19. storočia, sa zrodil tak, že sa k týmto topografickým označeniam pridala významová náplň, ktorá ich v kultúrnom myslení pozdvihla spomedzi názvov bez emblematickej charakteristiky. Tento proces možno spojiť s konkrétnym dielom alebo tvorbou. Tie ho však častejšie len iniciujú a národné spoločenstvo ho dovŕši jeho fixovaním vo svojom myslení a kultúrnych zvykoch. Preto možno hovoriť o etapách a stupňoch vytvárania emblematického národného zemepisu. Najprv sa vyznačí dané topografické miesto, ku ktorému sa v písomných (v literárnych dielach, historických spisoch, žurnalistických prejavoch) a ústnych prejavoch (národné salóny, divadelné predstavenia, spoločenský život) viažu historické a kultúrne významy. Táto kanonizácia sa môže na istej úrovni zaseknúť alebo realizovať až do konca. V poslednom prípade sa uskutoční národná sakralizácia konkrétneho zemepisného miesta. V záverečnej etape sa emblematické geografické miesto ako pojmový systém stane súčasťou emblematického zemepisu.

Kollár vo svojej básnickej zbierke z roku 1821 vyznačil topografické miesta dôležité z národného aspektu. Pre malý počet národnohistorických a kultúrnych konotácií však boli ešte na nízkom stupni sakralizácie. Nové bolo v nich len to, že išlo o geografické útvary krajín a území obývaných slovanským obyvateľstvom, ktoré sa objavili spolu s neslovanskými miestami. Tieto neslovanské zemepisné názvy prejavujú výraznú mieru geografického i časového rozptylu. Štyrikrát je tu prezentovaný taliansky poloostrov, v rámci toho dvakrát Tiber (30., 32.), ako aj samotné Taliansko (15.), Rím (45.), ktoré sa tu objavujú jedenkrát. Grécko je vo zväzku obsiahnuté raz (15.), okrem toho Kollár zmieňuje aj

⁴⁷ V zátvorke je uvedené číslo sonetu z vydania *Básní Jana Kollára* z roku 1821.

⁴⁸ Porovnaj napríklad s mnohými básňami Janka Kráľa a Jána Bottu.

⁴⁹ K vzťahu Kollára k Tokaju porovnaj KISS GY., Csaba: Ján Kollár és Tokaj. In: STURM, László – KISS GY., Csaba (ed.): *Tokaj a világírodalomban*, Miskolc : Felsőmagyarország Kiadó, 2000, s. 87 – 93.

ostrov Ithaka (76.). Paríž je tu dvakrát (16., 62.), Londýn (16.) a Temža (30.) raz. Tieto neslovanské zemepisné názvy predstavujúce v starších i novovekých dejinách najznámejšie lokality dopĺňa niekoľko názvov, ktoré pochádzajú z mytológie, prípadne vyhovujú požiadavke dobového dôležitého naladenia sa na mytologizmus i orientalizmus⁵⁰ – Peru (15.), Cyprus (19.), Arábia (47.), Pishon (51.), Eufrat (51.), Arkádia (51.), Kapské mesto (62.), Chile (62.), Léthe (66.), Nová zem (68.), Afrika (73.). Neskoršie vydanie *Slávy dcery* z roku 1832 na dva nové, eschatologický aspekt odhaľujúce spevy odkazuje len mytologickou postavou Chárona (36.).

Emblematický zemepis sa v kontexte Kollárovo diela viaže na rôzne, navzájom líšiace sa diela, jednotlivé texty si v tomto ohľade až konkurujú. Vzrušujúcim momentom nárastu emblematického zemepisu a v rámci neho emblematického národného zemepisu je *Čítanka...*,⁵¹ ktorú Kollár sčasti zostavil a sčasti napísal. Jej 15. kapitola má názov Krátičká známost národu Slowanského⁵² a autor tu s nepopierateľnou hrdosťou vyhlasuje, že každý desiaty človek na svete je Slovan, ich odhadovaný počet je 50 – 60 miliónov a obývajú polovicu Európy, tretinu Ázie a výraznú časť Ameriky.⁵³ Tesnú spojitosť jednotlivých prác potvrdzuje fakt, že o veľkosti matky Slávy, nad kráľovstvom ktorej nezapadá slnko, sa často dočítame aj v Kollárovej lyrike:

*šetři otců i ty, čáko mladá
matky Slávy, v jejímž království
slunce boží nikdy nezapadá.*

(1852, 208)

Kollár sa vo svojich dielach publikovaných v priebehu dvadsiatych rokov 19. storočia (vo vydání *Slávy dcery* z roku 1824 a v *Čítanke* z roku 1825) usiloval rozširovať zemepisné útvary, ktoré by mohli byť zahrnuté do sféry národného záujmu. Mapa vymedzená s pomocou emblematického národného zemepisu obsahuje rovnako územia obývané slovanským obyvateľstvom, ako aj územia začlenené do svojej ríše Ruskom. Kollárovo diela z tohto obdobia už jednoznačne a rozhodne vyjadrujú vedomie slovanskej jazykovej a etnickej spolupatričnosti, ktoré vyznačilo hlavné *izoglosy* mapy slovanského emblematického národného zemepisu. Túto mapu možno v dvadsiatych rokoch 19. storočia usúvzťažniť najskôr kartografickým dielami doby veľkých zemepisných objavov, kde sa novoobjavené oblasti už jasne rysovali, no biele miesta zároveň označovali neznáme miesta vo vnútrozemí. Kollár v *Čítanke* zreteľne načrtáva obrysy slovanskej domoviny, no počet vyznačených topografických útvarov je tu pomerne nízky. Táto slovanská *terra incognita* sa v Kollárovom diele postupom času zmenšovala, vďaka čoraz častejším zápisom sa mapa stávala podrobnejšou a pomáhala stúpencom slovanskej vzájomnosti ľahšie

⁵⁰ O orientalizme ako fenoméne charakteristickom pre novovekú európsku kultúru pozri SAID, Edward: *Orientalism*. New York : Vintage Books Edition, 1979 (česky vyšlo ako *Orientalismus. Západní koncepce Orientu*. Praha : Paseka, 2008).

⁵¹ VYVÍJALOVÁ, Mária: Kollárov list z roku 1825 o *Čítanke* so slovakizujúcimi tendenciami. In: *Slovenská literatúra*, roč. 13, 1966, č. 3, s. 271 – 280.

⁵² KOLLÁR, Ján: *Čjtanka anebo kniha k čjtánj pro mládež we sskolách slowanských w městech a w dědinách*. W Budjně : w Královscké uniwersické tiskárně, 1825, s. 202 – 208.

⁵³ Tamže, s. 202. – Amerika v tomto prípade zrejme znamenala Aljašku, ktorá patrila pod správu Ruska.

sa orientovať v slovanskom svete. V tridsiatych rokoch sa na rad dostáva kultúrne „obývanie“ známych slovanských území, ako aj novšie objavy v kontexte národného zemepisu. Prispelo k tomu aj vydanie *Slávy dcery* z roku 1832. Viac ako štvornásobné množstvo veršov oproti pôvodnému vydaniu je obohatené aj pokiaľ ide o znaky emblematického národného zemepisu, veď Kollár vydobyl pre Sláviu známymi i doteraz neznámymi spôsobmi nové oblasti. Jedným z už známych spôsobov tohto rozšírenia bol *extenzívny rast* – v novom vydaní s piatimi spevmi sa prvý raz objavujú slovanské mená z baltskej a severnej nemeckej oblasti, ako napríklad ostrov Rujana (nem. Rügen), územie dlho obývané slovanskými pohanmi, výrazné miesto patrí aj hanzovým mestám. V tom istom období Kollár „obýval“ už podrobené oblasti *intenzívnym rastom*. Vo vydaní z roku 1832 je topografia troch kontinentov obývaných Slovanmi omnoho podrobnejšia a z obsahovej stránky aj prepracovanejšia ako vo vydaní pred 12 rokmi.⁵⁴ Vyšší stupeň národnej sakralizácie signalizuje nielen podrobnejšia topografia, ale aj nárast sekundárnych významov spojených so zemepisnými názvami. Národný obsah, ktorý je k nim pripojený, sa nerozšíril len v rámci sonetov, ale aj mimo nich. Kollár pripravil k *Slávy dcere* aj *Wýklad...*,⁵⁵ ktorý časťami filologickými odkazmi, oboznamovaním s historickými udalosťami a jazykovednými analýzami prispel k upevneniu poznatkov emblematického zemepisu.

Okrem toho sa Kollár usiloval, aby s pomocou emblematickej národnej topografie založil imaginárny štát, ktorý si nevšíma existujúce štátne útvary. Tento štát obývaný Slovanmi pomenoval ako „Všeslávia“ (1852, 259, 14), jeho obyvateľov „spoluvlastencami“ (1852, 260, 2) a hrdo vyhlásil (podľa princípu „fertilitas Slaviae“), že disponujú všetkým tým, čo ich zaraďuje k najvýznamnejším vyspelým národom – majú svoju zem, more, zlato, ovládajú umenia, majú svoj jazyk a veselé piesne. Zatiaľ im chýbajú dve veci – „svornosť“ a „osveta“ (kultúra) – a preto nemôžu ukázať svoju veľkoleposť, avšak budú ich čerpať zo svojej všeslovanskej duchovnosti (1852, 260, 8).

Najvyšší stupeň národnej sakralizácie dosahuje Kollár dvoma novými spevmi z vydania *Slávy dcery* z roku 1832. Obohacuje tu národný zemepis novým aspektom – dimenziou *posmrtného života*, ktorú spojil s aktom večnej odmeny a večného trestu. Analýza štruktúry slovanského neba ešte stále nie je dostatočná, avšak zatiaľ môžeme len skonštatovať, že preukazuje isté zhody s barokovými mystickými zjaveniami nebeského poriadku. Uprostred neba na tróne sedí Matka Sláva, so štvoramennou korunou, v plášti posiatom hviezdami (1852, 395, 1 – 4) a anjeli ju zdravia pokľaknutím ako panovníčku (1852, 396). Okolo trónu sa podľa vzoru anjelov nachádza chór národom blahoslavených, ako aj

⁵⁴ Předzpěv a prvý spev vydania *Slávy dcery* z roku 1832 obsahujú tieto zemepisné názvy (čísla v zátvorke uvádzajú miesto, kde sa tieto názvy vyskytujú): Tatry (Předzpěv, 12., 20., 42., 118.), Labe (Předzpěv, 104.), Visla (Předzpěv), Dunaj (Předzpěv), Baltské more (Předzpěv, 44.), Pomoransko (Předzpěv, Sála (Předzpěv, 1., 29., 31. – tu dvakrát, 38., 44., 51., 69., 108., 118.), Tokaj (12., 15.), Kraňsko (17.), Lobeda (17.), Kunitzburgský hrad (17., 44.), Etna (20.), Kralův Dvor (28.), Trója (37., 116), Betánia (39.), Peru (42.), Taliansko (42.), Grécko (42.), Lužice (44.), Paríž (43.), Londýn (43.), Slavsko (51.), Cyprus (60.), Weimar (61.), Visla (63.), Volga (63.), Atény (77.), Devín (86.), Brandenburg (86.), Jena (86.), Moskva (86.), Kosovo (86.), Varšava (86.), Tiber (104.), Temža (104.), Dneper (104.), Istria (104.), Tiber (111.), Gabaon (110.).

⁵⁵ KOLLÁR, Ján: *Wýklad čili Přjmětky a wyswětlivky ku Slávy dceře: s obrazy, s mappau a s Přjdwkem drobnějšich básnj rozličného obsahu*. Pešť : Trattner a Károli, 1832.

posvätná lipa, okolo ktorej bzučia včely, čiže nenarodené slovanské duše. Do neba Slávie sa vyvolení dostali, aby:

...křiwdy pozapomínali,
Zwłáště ty, co jejich plemeni
Maďaři a Nemci činiwali.

(1852, 393, 12 – 14)

Rozšírenie emblematického národného zemepisu o slovanské nebo a peklo pridalo istú novú spirituálnu dimenziu, čím sa národná emblematická topografia užšie prepojila s konkrétnymi osobami, skupinami a národmi ako nositeľmi národných a morálnych hodnôt, ktoré vytvárajúc systém, tvoria prechod do ďalších oblastí emblematickej etnografie.

Krajiny Slávie sa Kollár pokúsil na spôsob križiackej výpravy rozšíriť aj v štyridsiatych rokoch 19. storočia. Jeho prvý pokus bol nasmerovaný na získanie Talianska, pričom v neposlednom rade nasledoval stopy Istvána Horvátha. Aj tu, podobne ako v dvadsiatych rokoch, mu príležitosť poskytli jeho cesty. Pre svoj uhorský charakter je najdôležitejšia prvá cesta, ktorú podnikol na začiatku štyridsiatych rokov cez Uhorsko a Chorvátsko do Severného Talianska.⁵⁶ Pre rozvoj národného zemepisu predstavovala táto Kollárova cesta fázu, keď sa z vymedzeného okruhu oblastí mohlo realizovať ďalšie ťaženie. Preto Kollár všade – v Uhorsku (Maďarsku) i Chorvátsku, ako aj v severnom Taliansku, Tirolsku a Bavorsku – hľadá stopy pamiatok na slovanské dejiny, architektúru a kultúru. Prichádzajúc do Vesprému napríklad popri nemeckom pôvode jeho názvu *Weisbrunn* uvádza aj slovanskú alternatívu – *Ves-Perun*, čiže Perúnova dedina, čím etymológiou dokazuje slovanské prvenstvo v osídlení Vesprému.⁵⁷ Najdôležitejšie víťazstvo pre slovanských „križiakov“ predstavuje Blatnohrad, keď Kollár intervenoval u Gáspara Salesiusa vo veci záchrany ruín blatnohradského slovanského opevnenia a kostola. Keď videl ľudí, ako odnášajú kamene kostola na stavbu cesty, Kollár totiž, štylizujúc sa do úlohy Ježiša vyhánajúceho kupcov z chrámu,⁵⁸ zakročil proti ničiteľom slovanskej pamiatky.

Autorovo tvorivé gesto v celom cestopise charakterizuje historický imaginarizmus založený na historických faktoch. Kollár opisuje svoju návštevu Benátok, Lombardie, Padovy, Vicenzy, Verony a všade sleduje historické a kultúrne pamiatky. Pritom nikdy nezabúda na ich faktický alebo imaginárny slovanský charakter. Počas ciest tak vzniká bezprostredný zemepisný, kultúrny a jazykový vzťah, resp. kontinuita medzi Talianskom, ktoré je nositeľom antického dedičstva, a Slovanstvom.⁵⁹

⁵⁶ KOLLÁR, Ján: *Cestopis obsahující cestu do Horni Italie* a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zwłášt-ním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára. S Wyobrazeními a Přílohami též i se *Slowníkem slawjanských umělcůw* všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu věku, s krátkým žiwtopisem a udáním znamenitějších zwłáště národních, wýtworůw. Pesth : Typ. Trattner-Károlyi, 1843. V.

⁵⁷ Tamže, s. 15.

⁵⁸ Tamže, s. 20 – 23.

⁵⁹ Porovnaj názor Vladimíra Macuru, podľa ktorého je vzťah medzi antikvitami a Slovanstvom podstatným prvkom nielen Kollárovho diela, ale aj českého národného obrozenia, dokonca aj romantizmu. In: Macura, c. d., najmä v kapitole *Antický – jónský – dórský* s. 133 – 138.

Slovanské dejiny s antickým Rímom prepája Kollár aj vo svojom poslednom diele vydanom posmrtno vo Viedni, v 884-stranovej *Staroitálii slavjanskej*. Autorov úmysel dokladá kompletný názov diela – *Staroitalia slavjanská aneb objevy a důkazy živlů slavských v zeměpisu, v dějinách a v bájesloví, zvláště v řeči a v literatuře nejdávnejších vlaských a sousedních kmenů, z kterých zřejmo, že mezi prvotními osadníky a obyvateli této krajiny i Slavjané nad jiní čtenější byli*.⁶⁰ Kollár si ako profesor viedenskej univerzity menovaný cisárom a Bachov protežant mohol dovoliť, aby publikoval takéto obrovské a náročné dielo na náklady štátnej pokladne (tisíc kusov stálo 5113 zlatých a 32 korún).⁶¹ Kollár mal prostriedky i na to, aby svoju prácu vydal vo Viedenskej vedeckej akademii. V opačnom prípade sa totiž členovia tejto inštitúcie – slovanskí literáti-filológovia (najmä Palacký a Šafárik, dvaja najvážnejší vedci) – vyhrážali odstúpením. Avšak filológovia, ktorí nepatrili do priateľského okruhu alebo neboli jeho spojenci, už od začiatku považovali túto prácu za „fantastickú“ (v zmysle „fiktívnu“), otvorene vyhlasovali, že škodí národnému životu a spôsobuje hanbu českej vede.⁶² Iróniou osudu je, že sa Kollár vydania svojho diela nedožil – nestihol urobiť ani posledné korektúry. Tisíce exemplárov *Staroitalie slavjanskej* sa považovali nepredané v štátnej tlačiarňi dovtedy, kým ich nepodarovali.⁶³

Kollárovou smrťou síce stroskotal jeho pokus o filológiu, ktorú by zahrnul do svojej záujmovej sféry, avšak celok emblematického zemepisu sa rozvíjal bez problémov a rozširoval sa do stále nových vedných oblastí. Okrem zemepisných charakteristík sa sem postupne začleňovali napríklad emblematická etnografia, zoológia a botanika. Najdôležitejším poslaním týchto emblematických vied bolo zaľudniť oblasti vymedzené emblematickým zemepisom istým národom, príslušníkmi národa, oživiť ich a pripojiť k istým topografickým útvarom rôzne prvky vytvárajúce súčasť národného života.

Rozvoj národných stredoeurópskych národných hnutí sa väčšinou začínal sebadefiníciou. Jej východiskovým bodom bolo predovšetkým zistenie, kto *nepatrí* a kto sa *nemestí* do národných rámcov. Pre mnohonárodné Uhorsko obsahovalo uvažovanie o pojme moderného národa mnoho úskalí, o ktorých sa teraz zmieňovať nebudem. Chcem len upozorniť, že Kollár sa v procese vytvárania moderného národa vzťahoval k vyspelejšiemu nemeckému a maďarskému národnému životu. Keď hľadal etnické hranice slovanského národa a špecifiká národnej identity, často formuloval, koho pokladá za súčasť slovanského národa, a to predovšetkým *vo vzťahu k* iným národom. Napríklad vo vydaní *Slávy dcery* z roku 1832 v 271. sonete prirovnáva Slovanov k pokojnému potoku, ktorý tečie krotko, dlhými zákrutami, obchádzkami, ale napokon dorazí do svojho cieľa. Oproti tomu neslovanské národy pripodobňuje k rýchlo prúdiacim potokom, ktoré násilne prerážajú do krajiny, hľadajúc si nové koryto. Počas rozvíjania neslovanského emblému v tomto básnickom obraze sa v básni objavuje aj ľudská spoločnosť – kým pokojný potok zúrodni roviny a prinesie mestám na svojom brehu požehnanie, tak ľudia na brehu dravo

⁶⁰ KOLLÁR, Ján: *Staroitalia slavjanská...*, c. d.

⁶¹ KARÁSEK, Josef: *Jan Kollár ve Vídni 1849–1852*. In: *Jan Kollár (1793–1852). Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“*. In: Pastrnka, c. d., 1893, s. 71.

⁶² Tamže, s. 70–71.

⁶³ Tamže, s. 71.

prúdiaceho potoka žijú uprostred bahnistých polí a smutných ruín. Prudkosť spojená s Maďarmi alebo násilná povaha pripisovaná Nemcom sa v Kollárovej interpretácii takto stáva faktorom brániacim týmto národom v blahu.

So skupinou vymedzenou ako *nie my* sa u Kollára spájajú väčšinou veľmi negatívne pocity. Spomedzi detských spomienok je preňho rozhodujúcim zážitkom stretnutie s maďarskými predavačmi rýb na mošovskom trhu.⁶⁴ Pri jeho opise sú ryby rýchlo kaziacou sa potravinou, ktorá ľahko hnije. Smrad, ktorý z nich vystupuje, ziskuchtivosť maďarských predavačov, ktorí sa chcú rýb zbaviť za každú cenu, a zmätok, ktorí trhovníci v meste spôsobili – to všetko evokuje zážitky vhodné aj pre všeobecné charakterizovanie iného národa.

Druhým národom, s ktorým sa Slovania porovnávajú, sú Nemci. V 203. sonete vydania *Slávy dcery* z roku 1852 sa v dichotómii *my* – *vy* Nemci opisujú ako tí, čo kradnú, dopúšťajú sa násilia a v ich srdci prebýva zlo.

Súčasťou emblematickej etnografie je aj národný panteón a pohanská slovanská mytológia, kde sa dostali veľké postavy slovanských národných dejín, ako i slovanskí pohanskí bohovia. V 218. sonete *Slávy dcery* z roku 1852 sa protiklad medzi Slovanmi a Nemcami objavuje aj na mytologickej úrovni. V Kollárovej interpretácii sa chcel kedysi nemecký boh Tuisko oženit' so Sláviou, no tá ho odmietla a preto ju ten chcel zotročiť'. V tom istom vydaní, v 221. verši sa objavuje Germánia ako slovanská kostnica. Ľahšie prejde ťava uchem ihly ako Nemec a Maďar do slovanského Neba. Vyvolení sú najmä tí, ktorí sú si so Slovanmi blízki, žijú s nimi v mieri alebo s nimi splynuli. Týmto národmi sú Litovčania, Lotyši, ako aj Bulhari, ktorí sa pripojili k Slávii (1852, 492).

Podobne súčasť emblematickej etnografie tvorí aj emblematická flóra a fauna. Paralelami z rastlinnej a zvieracej ríše Kollár sprítomňuje slovanské národné vlastnosti – nemecký násilný a bezočivý vrabec vyženie z hniezda slovanskú lastovičku (1852, 180). Nemecké a dánske krkavce, ktoré si vzájomne oči nevykolú, ale spoja sa, aby germanizovali rujanských Slovanov (1852, 183) atď. Poľsko zobrazuje Kollár ako nevinné kozľať pasúce sa na brehu Visly, ktoré na kusy trhajú orol a dve orlice – Rusko, Rakúsko a Prusko (1852, 256).⁶⁵ (Tento príklad je pozoruhodný aj preto, lebo predstavuje ojedinelú kritiku Ruska, veď Rusi ako jediný slovanský národ s autonómnou štátnosťou majú v kollárovskej emblematickej etnografii výrazne pozitívne miesto.) Sprievodcom básnika v prvých troch spevoch básnickej skladby je slovanský Amor, Milek. Sprevádzajúc lyrického hrdinu po Prahe, zmení sa na holuba a takto ho sprevádza po meste až do konca. Holub sa nikdy neusadí na dome nemeckých lakomcov, ale ukáže mu slovanské domy, kde básnika srdečne vítajú (1852, 227). Počas cesty navštívi aj pražskú radnicu, na vrchu ktorej odbije zvon dvadsaťsedemkrát na počesť dvadsiatich siedmich šľachticov popravených po bielohorskej porážke (1852, 232). Jej viníkmi sú, mimochodom, podľa Kollára

⁶⁴ KOLLÁR, Ján: Paměti z mladších let života. In: *Spisy Jana Kollára. Díl čtvrtý. Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára sepsány od něho samého S Podobiznou Jana Kollára a snímkem vlastnoručního jeho psaní*. V Praze : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863, s. 106 – 108.

⁶⁵ K toposu pozri alegorický epos Jovana Rajiča *Boj zmaja sa orlovi (Boj draka s orlami)* z roku 1791, v ktorom sú Rusko a Rakúsko zobrazené orlami, Turecko zasa drakom. Vid' MILOSEVITS, Péter: *A szerb irodalom története*. Budapešť : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998, s. 70.

ra maďarskí protestanti (1852, 230). Čechy, nie príliš originálne, reprezentuje lev (1852, 219).

Emblematická zoológia poskytuje mnoho príkladov na expresívnu tematizáciu národného života, a to nielen v spevoch zobrazujúcich realitu pozemského života, ale aj v dvoch spevoch týkajúcich sa posmrtného sveta. Z rieky Léthe národní hrdinovia pijú, aby zabudli na utrpenia, ktoré zakúsili pre svoju národnú príslušnosť. Alegóriu vtáka používa Kollár na ilustráciu českých národoobrodeneckých sporov o pravopis.

V slovanskom nebi dominujú argumenty z oblasti emblematickej botaniky – Slovanstvo tu zobrazuje sladko voňajúca lipa, ktorá sa nachádza blízko trónu Slávie, kým emblematickým stromom Nemcov je hrubý a neplodný dub.⁶⁶ Najvýraznejším prejavom vývinu kollárovského rastlinopisu je skutočnosť, že v *Předzpěve Slávy dcery* (1824) sa básnik vinie k silnému dubu, aby vytrval v búrkach dejín, o osem rokov neskôr však, v druhom, rozšírenom vydaní ho zamieňa za lipu.⁶⁷ Tento autorský zámer smeroval zrejme k zjednoteniu a preštrukturovaniu emblematickej národnej botaniky.⁶⁸ S trochou zlomyseľnosti môžeme tvrdiť, že emblematickú etnografiu možno rozšíriť až po emblematickú meteorológiu – podľa Kollára je na území obývaným českým národom stále snečno, kým nemecké územia sú stále pod mrakom (1852, 227).

Z pestrosti emblematickej etnografie sme ponúkli iba malú vzorku – možnosti sú tu totiž široké. Okrem už spomínaných príkladov je ešte potrebné spomenúť národné dejiny, ktoré predstavujú dobovú bohatú zásobáreň a zároveň sú aj súčasťou tvorby národného panteónu – zjednocujú národných hrdinov a slovanských pohanských bohov. Môžeme hovoriť aj o emblematických národných pohrebných rituáloch⁶⁹ alebo emblematických národných farbách – emblematická národná farba je tu biela.

Založením a rozvojom emblematickej etnografie Kollár výrazne prispel k vytvoreniu úspešnej českej a slovanskej národnej stratégie v priebehu 19. storočia. Kollár zaplnil územia obývané Slovanmi zemepisnými miestami s emblematickými významami, vydobyl pre svoj národ nové oblasti a disciplíny a národné záležitosti naplnil eschatologickým obsahom. Od tohto momentu príslušnosť k istému národu prestala byť súkromnou záležitosťou, ale stáva sa sekularizovanou formou spásy. Tak sa z Kollára stal otec *archeologia slavica* a sudca posledného súdu Slovanov.

Preložila Ivana Taranenková

⁶⁶ Túto oblasť emblematickej etnografie svojím výskumom podrobne rozpracoval Vladimír MACURA v práci *Znamení zrodu*. – Najmä v kapitole *Mytologičnosť* (s. 79 – 101); ale aj v rukopisej práci *Kollár a slovanský mýtus (slovanské mýty)*, s. 1 – 17. 1.

⁶⁷ O národnom emblematickom význame lipy a duba pozri: MACURA, Vladimír: *Mytologie Slávy dcery*. In: *Česká literatura*, roč. 26, 1976, č. 1, s. 37 – 46.

⁶⁸ Podrobnejšie k tomuto problému pozri KISS SZEMÁN, Róbert: Ján Kollár „elhíresült“ Slávy dcera... Budapest: ELTE, 1997, s. 153 – 159.

⁶⁹ Pórovňaj napr. RAK, Jiří: *Pohřeb jako národní manifestace*. In: LORENZOVÁ, Helena – PETRASOVÁ, Taťána (ed.): *Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 9. – 11. března 2000*. Praha: KLP, 2001, s. 56 – 64.

PRAMENE

- KOLLÁR, Ján: *Básně Jána Kollára*. V Praze : U Jozefy Fetterlové z Wildenbrunu a arcybiskupské knihtiskárně, 1821.
- KOLLÁR, Ján: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie* a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára. S Wyobrazeními a Přílohami též i se *Slowníkem slawjanských umělcíw* všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu wěku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitějších zvláště národních, wýtworůw. Pešť : Typ. Trattner-Károlyi, 1843.
- KOLLÁR, Ján: *Čjtanka anebo kniha k čjtánj pro mládež we sskolách slowanských w městech a w dědinách*. W Budjně : W Kráľowské uniwersické tiskárně, 1825.
- KOLLÁR, Ján: *Národné Zpiewanky čili Pjnsně swětské Slowaků w Uhrách jak pospolitého lidu tak i wyšších stawů*, sebrané od mnohých, w pořádek uwedwné, wyswětlenými opatřené a wydané od Jana Kollára. Díl perwí... W Budjně : Král. Uniwersické tiskárně, 1831.
- KOLLÁR, Ján: Paměti z mladších let žiwota. In: *Spisy Jana Kollára*. Díl čtvrtý. Cestopis druhý a Paměti z mladších let žiwota Jana Kollára sepsány od něho samého S Podobiznou Jana Kollára a snímkem vlastnoručního jeho psaní. Praha : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863.
- KOLLÁR, Ján: *Sláwy dcera. Báseň lyricko-epická w pěti spěvech*. Od Jana Kollára. S přídavkem básní drobnějších. Wydání a rozmnožené. We Widni : Tiskem P. P. Mechitharistů, 1852.
- KOLLÁR, Ján: *Sláwy dcera we třech zpěwch od Jana Kollára*. V Budine : V Kráľowské uniwersické tiskárně, 1824.
- KOLLÁR, Ján: *Sláwy dcera. Lyricko-epická báseň w pěti zpěwch*. W Pešti : Tiskem Trattnera a Károliho, 1832.
- KOLLÁR, Ján: *Staroitalia slawjanská* aneb objevy a důkazy žiwlů slawských w zeměpisu, w dějinách a w bájesloví, swláště w řeči a w literaturě nejdávnějších wlvských a sousedních kmenů, z kterých zřenjm, že mezi prvotními osadníky a obyvateli této krajiny i Slavané nad jiné četnější byli. Sepsal Jan Kollár. We Widni : V Cisařské kráľowské dworské a státní tiskárně, 1853.
- KOLLÁR, Ján: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*. Von Johan Kollár. (Aus dem Slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedruckten, ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser). Typ. Trattner-Károlyi. Pesth, 1837. V. 8°. 132 — (2) ss.
- KOLLÁR, Jan: *Wyklad čili Přjmětky a wyswětliwky ku Sláwy dceře: s obrazy, s mappau ; a s Přjdwkem drobnějších básnj rozličného obsahu*. Pešť : Trattner a Károli, 1832.

LITERATÚRA

- ANTOHI, Sorin: A „bovarizmustól“ az etnikai ontológiáig. In: 2000, 17. februára 2002, s 29.
- ANTOHI, Sorin: Habits of the Mind: Europe's Post- 1989 Symbolic Geographies, In: *Between Past and Future*. New York – Budapest : Central European University Press, 2000, s. 61 – 77.
- BÍLÝ, František: Jak Slávy Dcera rostla. PASTRNKA, František (ed.): *Jan Kollár. 1793 – 1852. Sborník statí o žiwotě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“*. Viedeň : Český akademický spolek : Slovenský akademický spolek, 1893, s. 96 – 106.
- CURTIUS, Ernst Robert: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Bern : A. Francke AG-Verlag, 1948.
- ČAPEK, Jan Blahoslav: Kollár a jeho humanistický předchůdce. In: *Slovesná věda*. Sborník pro literární historii, teorii literatury a literární kritiku, roč. V, 1952, s. 101 – 114.
- DOLANSKÝ, Julius: Kollárův básnický obraz Slovanstva. In: *Philologica*. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, roč. XVI. Bratislava, 1964, s. 133 – 168.
- FEYL, Othmar: Die führende Stellung der Ungarländer in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena (Beiträge zu einer Geschichte der Ostbeziehungen der Universität Jena bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts). In: *Zeitschrift der Friedrich Schiller Univ. Jena*, Jg. 3, Heft 4/5, s. 399 – 445.
- IMRE, Mihály: *Egy rimtoposz históriája (nép-szép-kép-ép...tép)*. Budapest : MTA Irodalomtudányi Intézet, 1984.
- IMRE, Mihály: „Magyarország panasza“. *A Querela Hungariae toposz a XVI – XVII. század irodalmában*. Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995.
- JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české I – II*. Praha : Nákladem Jana Leichtera, 1934.
- JAKUBEC, Jan: Úvod. In: KOLLÁR, Jan: *Slávy dcera. Báseň lyricko-epická w pěti zpěwch od Jana Kollára*. Vydal a vyswětliwkami opatřil Jan Jakubec. V Praze : Nákladem J. Otty, 1903.

- JIRÁT, Vojtěch: *Portréty a studie*. Praha : Praha, 1978.
- KARÁSEK, Josef: Jan Kollár ve Vídni 1849 – 1852. In: PASTRNKA, František: *Jan Kollár. 1793 – 1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“*. Viedeň : Český akademický spolek – Slovenský akademický spolok, 1893, s. 62 – 77.
- KMETŤ, Ján: Krivdou prebudený. Z básnických prvotín Jána Kollára v Banskej Bystrici z roku 1812. In: PASTRNKA, František: *Jan Kollár. 1793 – 1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“*. Viedeň : Český akademický spolek – Slovenský akademický spolok, 1893, s. 25 – 26.
- KOPRDA, Pavol: Kollár's Poems in the Light of Petrarch's Canzoniere. In: *Slovak Review*, roč. 13, 2004, č. 2, s. 114 – 131.
- KRAUS, Cyril: *Vývinové peripetie Kollárovej poézie*. In: KISS, Gy. Csaba: *A haza mint kert*. Budapest : Nap Kiadó, 2005.
- KISS, Gy. Csaba: Ján Kollár és Tokaj. In: STURM, László – KISS, Gy. Csaba (ed.): *Tokaj a világirodalomban*. Miskolc : Felsőmagyarország Kiadó, 2000, s. 87 – 93.
- KISS SZEMÁN, Róbert: Ján Kollár „elhíresült“ Slávy dcera című műve Előénekének magyar fordításai. In: *Hungaro-Slavica*. Budapest : ELTE, Szlav Filológiai Intézet, 1997, s. 153 – 159.
- KRAUS, Cyril (ed.): *Ján Kollár (1793 – 1993). Zborník štúdií*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993, s. 121 – 143.
- MACURA, Vladimír: Kollár a slovanský mýtus (slovanské mýty), s. 1 – 17 (v rukopise).
- MACURA, Vladimír: Mytologie Slávy dcery. In: *Česká literatura*, roč. 26, 1976, č. 1, s. 37 – 46.
- MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha : H&H, 1995
- MILOSEVITS, Péter: *A szerb irodalom története*. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.
- MINÁRIK, Jozef: Život a dielo Jakuba Jakobeá. In: JAKOBEUS, Jakub: *Výber z diela*. Editor Jozef Minárik. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 7 – 189.
- MIŠIANK, Ján (ed.): *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.
- PASTRNKA, František: *Jan Kollár. 1793 – 1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“*. Viedeň : Český akademický spolek – Slovenský akademický spolok, 1893.
- RAK, Jiří: Pohřeb jako národní manifestace. In: LORENZO VÁ, Helena – PETRASOVÁ, Tatána (ed.): *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 9. – 11. března 2000. Praha : KLP, 2001, s. 56 – 64.
- ROSENBAUM, Karol: Literárne pozadie básnickej tvorby mladého Jána Kollára. In: KRAUS, Cyril (ed.): *Ján Kollár (1793 – 1993). Zborník štúdií*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1993, s. 92 – 107.
- SAID, Edward: *Orientalism*. New York : Vintage Books Edition, 1979.
- SZABÓ, G. Zoltán – SZÖRÉNYI, László: *Kis magyar retorika*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1988.
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest : Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1893, s. 124 – 125.
- TARNAI, Andor: A toposzkutatás története. In: *Literatura*, 1975, č. 1, s. 66 – 73 (67).
- VRCHLICKÝ, Jaroslav: Sonet Kollárův po jeho stránce formální. In: PASTRNKA, František (ed.): *Jan Kollár. 1793 – 1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“*. Viedeň : Český akademický spolek – Slovenský akademický spolok, 1893.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Historické pozadie Kollárovej básne Deploratio praesentis status Hungariae... In: *Slovenská literatúra*, roč. 8, 1961, č. 3, s. 335 – 338.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Kollárov list z roku 1825 o Čítanke so slovakizujúcimi tendenciami. In: *Slovenská literatúra*, roč. 13, 1966, č. 3, s. 271 – 280.

Dr. Róbert Kiss Szemán
 Maďarsko
 e-mail: rkiss@centrum.cz